

TÜRKİYE'DE İÇ GRUP YANLILIĞININ TOPLUMSAL ADALETE VE GÜVENLİĞE ETKİSİ

Salih AKYÜREK *

ÖZET

Sosyal kimlik inşa süreçlerinde “sosyal kategorizasyon”, “kıyaslama” ve “iç grup yanlılığı” yaşanan olağan süreçler olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında, iç grup yanlılığı toplulukçu kültürlerle daha fazla özdeşleştirilmektedir. Türkiye’de toplulukçu kültürün evirildiği iç grupçu yapı ve toplumsal gruplarda egemen olan itaat/sadakat eğiliminin yarattığı en ciddi problematik sonuç; her tür toplumsal ve yönetim ilişkisinde, etik temelden uzak bir şekilde bizden-öteki ayrımının yapılmasıdır. Bu noktada sorun oluşturan konu, toplulukçu kültür veya bunun sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal gruplar değil; bu gruplara mensup kişilerin karşılaştıkları olaylarda ve durumlarda, hukuki normları ve toplumsal değerleri yok sayarak kendi grubundaki kişilere karşı mutlak bir tarafgirlik sergilemeleridir. Bu problem, masum bir kategorizasyon sınırında da kalmamakta; bu olumsuzluk, etiketlenen farklı kimlikler arasında önce kutuplaşmayı, sonrasında ise ayrımcılığı ve nihayetinde nefreti, düşmanlığı ve çatışmaları doğurmaktadır. Bu durum, yarattığı sonuçlar itibariyle, toplulukçu kültür yapımız içinde yaşanan iç grup yanlılığını, masum bir sosyal kimlik inşa sürecinden daha çok, tedbir alınması gereken güvenlik problemi boyutuna taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Kimlik Kuramı, Toplulukçu Kültür, Sosyal Kategorizasyon, İç Grup Yanlılığı, Kutuplaşma, Çatışma, Toplumsal Güvenlik.

ABSTRACT

Social categorization, comparison and in-group bias are treated as usual processes experienced in the construction of social identity. Further, in-group bias is more often identified with collectivist cultures. The discrimination of us versus them with no reference to any ethical norms in all societal and governance relationships is the most serious problematic consequence wrought by the obedience/loyalty disposition prevalent in in-group collectivist entities and societal subgroups in Turkey where collectivist culture is evolving. Here the issue is not collectivist culture per se or societal subgroups arising therefrom; the problem is the absolute bias and partiality blatantly displayed by group members in favour of in-group members completely disregarding the legal norms and social values in situations and incidents. The problem does not linger on the boundary lines of an innocent categorization; it leads first to polarization between identities, i.e. various groups; then fuels discrimination and cross-hatred, and finally conflict. In terms of effects, this takes in-group bias experienced within our collectivist culture to a serious problem of security that must be addressed, rather than an innocent process of social identity building.

Key Words: Social Identity Theory, Collectivist Culture, Social Categorization, In-group Bias, Polarization, Conflict, Societal Security.

GİRİŞ

Son dönemde özellikle gençler arasında bireyciliğin yükseldiği Türkiye’de toplum, pek çok doğu ülkesinde olduğu gibi; toplulukçu eğilimlerin daha fazla öne çıktığı bir kültür olarak tanımlansa da¹ toplulukçu yapının doğurduğu sonuçlar ve etkileri hala açıklanmaya muhtaçtır. Toplulukçu kültür özelliklerinin ilişkilerde ve yönetimde adalet olgusunu nasıl etkilediği konusu ise bu açıklanmaya muhtaç konulardan birisidir.

Toplulukçu kültürle ilgili açıklayıcı bir tasnifi GLOBE çalışmasında bulmak mümkün. Bu çalışmada, toplulukçuluğun “kurumsal toplulukçuluk ve iç grup toplulukçuluğu (institutional collectivism - in group collectivism)” olmak üzere ikili olarak tasnif edildiği görülmektedir. Kurumsal toplulukçuluk, organizasyonel ve sosyal temeldeki kurumsal uygulamaların, kolektif faaliyetleri ve kaynakların kolektif dağıtımını teşvik etmesi ve ödüllendirmesi anlamına gelirken; iç grup toplulukçuluğu, bireylerin çalıştıkları firmalarıyla, aileleriyle, arkadaş çevreleriyle vb. küçük gruplarla övünmelerini, onlara sadakat ve bağlılık duyguları beslemelerini ifade etmektedir.²

Bu tasniften hareket edildiğinde, Türkiye’deki toplulukçuluğu; grup çıkarlarının toplumsal çıkarların önünde tutulduğu, pek çok zaman gruplar arası adaletin iç grup yanlılığına feda edildiği toplulukçuluk olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu durumu, on yıllar ve hatta yüzyıllarca geriye giden bir kültürel eğilim olarak görmek ve tüm toplumsal kesimlerle az ya da çok özdeşleştirmek yanlış olmayacaktır. Genel olarak fırsatçı bireyselliği ve bir diğer grubu ötekileştirme eğilimini de beraberinde getiren bu değerler, grup kimliklerinin oluşumunu destekleyen bir dinamik olarak daha fazla işlemektedir. Bu yapı, toplumsal akıl ve ortak çıkarlar yerine, iç grup yanlılığını ve gruplar arası adaletsizliği doğurmaktadır.

Temel ahlaki prensipler, gerçeklerin tespiti ve adaletin tesisinde taraflardan birisinin kendi grubundan olması gerçeğini kişinin göz ardı etmesini gerektirmektedir. Bunun aksi ise ahlaki bir zafiyete işaret eden iç grup yanlılığını doğurmaktadır ki bu yanlılık aynı zamanda başka gruplar için adaletsizlik anlamını da taşımaktadır. Kuçuradi, farklı toplumlarda ve pek

¹ Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M. (2010). *Culture and Organizations*, USA: McGraw-Hill, s.94-97.

² Chokar, J.S., Brodbeck, F.C., House, R.J. (Ed.), (2007). *Culture and Leadership Across the World: The GLOBE Book of In-Depth Studies of 25 Societies*, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London, İntroduction, s.3.

çok bireyde geçerli olan ve bağınazlık olarak görülecek bu yöndeki bir değerlendirme tarzını ve tutumu şu şekilde tanımlamaktadır: “Grupların (toplumların/kültürlerin) davranış belirleyen yerleşik değer yargılarını nihai, hakiki değerler sanarak/sayarak onlara en üstün değeri atfeden, dolayısıyla onları korumak ihtiyacını duyan ve grup üyeliklerini en değerli özellik sayarak/sanarak en üstün değeri ona atfedenlerde rastlanan değerlendirme tarzıdır.”³

Ülkemizde bu temel davranış eğiliminin altında; kişisel korunma, grup aidiyeti ve muhtemel getirilerin de etkisiyle kendi grubunu diğer gruplardan üstün görme ve iktidara veya daha baskın bir pozisyona yükseltme düşüncesinin de yattığı görülmektedir. Bu çarpık ve problematik toplulukçu kültür içinde, grup çıkarları ve bireysel çıkarlar karşılığında bireysel aklın ve eşitlikçi temeldeki hakların aileden başlayarak bastırıldığı da görülmektedir.

Bu temel eğilimlerin nedenselliğinin ve yarattığı olası sorunların literatürde çeşitli kuramlarla çalışıldığı görülmektedir. Bunlar; “Toplumsal Kimlik Kuramı (social identity theory)”, “Çatışma Kuramı (conflict theory)” ve “Asabiyet Kuramı”dır.

Kendi grubuna karşı korumacılığı, diğer grupları ötekileştirmeyi, onlara karşı yanlı ve adaletsiz davranmayı ve neticesinde gruplar arası çatışmayı doğurabilen “iç grup toplulukçuluğu” her toplumda az ya da çok yaşanan bir gerçekliktir. Ülkeler için önemli olan nokta, bu yöndeki tutumların toplumsal güveni ve adaleti baltalama ve yarattığı çatışma riski nedeniyle toplumsal güvenliğe zarar verme düzeyine gelip gelmediğidir. Bu bağlamda makalenin amacı, iç grupçu davranış eğilimlerinin teorik çerçevesini ortaya koyarak bu davranışları besleyen kültürel eğilimleri tartışmak, bu eğilimlerin Türkiye’de toplumsal adalete olumsuz yansımalarının doğurabileceği muhtemel güvenlik risklerine dikkati çekmek ve bu konuda öneriler getirmektir.

³ Kuçuradi, İ., (1988). Etik, (yaynevi yok), Ankara; Aktaran, Güler, İ., Kur’an’ın Ahlak Metafiziği, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015, s.69.

1. İÇ GRUP YANLILIĞI

İç grupçuluk, çoğunlukla bireylerin dahil olduğu etnik, siyasi, dini vb. gruplara ait yaklaşımlar çerçevesinde ortaya çıktığı için, grup üzerinden oluşturulan kimliğin açıklanması bu durumun sebeplerini anlamak adına önemlidir. Toplumsal Kimlik Kuramı’nın önemli isimlerinden Tajfel ve Turner’a göre, insanlar kendilerine saygı duyarlar, kendi gruplarına aidiyet hissederler ve kendi grupları ve diğer gruplar arasında kıyaslamalar yaparak motive olurlar.⁴ Bu süreçte ortaya çıkan gruplararası çatışma; algısal kategorizasyon, sosyal karşılaştırma ve kimlikli iyileştirme gibi psikolojik süreçlerin bir sonucudur.⁵ Sosyal kimlik inşa sürecinde gerçekleşen sosyal kategorizasyonun temel sonuçlarından birisi kişilerin kendi gruplarını kayırmalarıdır ki bu tutuma iç grup kayırmacılığı adı verilmektedir.⁶ Summer’a göre, iç grupla dış gruplar arasında gerçekleşen bu ayırım, kendi grubunu kayırma yanında, katı ve kalıcı olan kalıp yargıların oluşması nedeniyle dış gruba düşmanlık beslenmesine ve gruplararası çatışmalara yol açmaktadır.⁷ Allport’un iç grup-dış grup ilişkiselliğine dönük eleştirilerine rağmen, gruplar arası ilişkilerle ilgili pek çok çağdaş çalışmanın bulguları, iç grup taraftarlığı ile dış gruplara dönük olumsuzlar arasında en azından ima yoluyla karşılıklı ilişki olduğunu göstermektedir.⁸ Farklı çalışmalarda dış gruplara karşı olumsuzlukların; önyargı, ayrımcılık, düşmanlık veya nefret olarak ifade edildiği de görülmektedir.⁹

Bu çerçeveden bakıldığında siyasi, mezhepsel, etnik vb. kimlikler temelinde yaşanan kutuplaşmanın yalnızca maddi kaynaklara erişim konusunda yaşanan çatışmayla ilişkili

⁴ Jost, J.T. ve Sidanius, J. (2004). "Political Psychology: An Introduction" içinde *Political Psychology*, ed. John T. Jost ve Jim Sidanius (NY: Psychological Press), s.10.

⁵ Jost, J.T. ve Jim Sidanius (ed.), (2004). "Prejudice, Diversity, and Social Contact: Bölüm Girişi" içinde *Political Psychology*, (NY: Psychological Press), s.271.

⁶ Turner, J. C. (1982). "Towards a cognitive redefinition of the social group". *Social identity and intergroup relations*. (Der.) H. Tajfel. London: Harvester Wheatsheaf. s.12; Aktaran, Demirtaş, H. A. Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar, İletişim Araştırmaları, 2003, 1(1): s.134.

⁷ Michener, H. A. vd. (1990). *Social psychology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, s.430; Aktaran, Demirtaş, H. A. Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar, İletişim Araştırmaları, 2003, 1(1): s.136.

⁸ Brewer, M.B. (1999). The psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate? *Journal of Social Issues*, Vol. 55, No. 3, s.430.

⁹ Bkz. Age.

olmadığı; aynı zamanda farklı kimliklerin birbirini algılayışında ve bu kimliklerin, gruplararası üstünlük güdüsüyle bağlantılı olduğu da söylenebilir. Bu nedenle, toplumlardaki grupların kimlik inşa süreçlerinin çoğu zaman diğer grupları ötekileştirme gibi bir sonuç doğurduğu ve bu durumun doğal olarak gruplar arasındaki sosyal mesafeyi, ayrımcılığı ve kutuplaşmayı yarattığı görülmektedir.

Toplulukçu kültür içinde gerçekleşen iç gruba dönük yanlılığı doğru anlamak için Çatışma Kuramına da bakmak gerekmektedir. Çatışma kuramı, toplumsal değişimin temeline konsensusu koyan kuramın karşıtı olarak geliştirilmiş ve çatışma değişimin merkezine yerleştirilmiştir.¹⁰ Bu bağlamda, kuramın savunucuları farklı derecelerde de olsa iktidar çatışmasına vurgu yapan Max Weber'den ve ekonomik çatışmayı ön planda tutan Karl Marx'tan faydalanmışlardır.¹¹ Çatışma kuramcılarının temel argümanı ise normlar ve değerler karşısında çıkarların da önemli olduğu ve anormal olarak görülemeyecek bu çıkarların peşinde koşma halinin, toplumsal yaşamın normal düzeninde birtakım çatışmalar doğurabileceği yönündedir.¹²

Konuyu açıklamak için kullanılabilir bir diğer kuram ise Gerçekçi Grup Çatışma Kuramı'dır (*Realistic Group Conflict Theory*). Bu kuram, gruplararası ilişkileri ve savaş, hegemonya, stereotipleştirme ve ayrımcılık gibi olayları açıklamak için D.T. Campbell tarafından geliştirilmiştir.¹³ Bu kuramın temel tezi, grup çıkarları temelindeki reel çatışmanın, gruplararası çatışmaya sebep olacağı yönündedir.¹⁴ Gerçekçi Grup Çatışma Kuramı'na göre, gruplararası ayrımcılık ve ön yargı, gerçek materyaller ya da sembolik kaynaklar üzerinden işleyen sıfır toplamlı yarış (*zero-sum competition*) durumuna hapsolmuş reel grupların bir sonucudur.¹⁵ “Bir grubun kazanması diğerinin kaybıdır”

¹⁰ Slattery, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ümit Tatlıcan vd. (İstanbul: Sentez Yayıncılık), s.182.

¹¹ Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), s.111.

¹² Age., s.111.

¹³ Sidanius, J., ve Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression* (USA: Cambridge University Press), s.17.

¹⁴ Tajfel, H., ve Turner, J.C. (2004) “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior,” içinde *Political Psychology*, ed. John T. Jost ve Jim Sidanius (NY: Psychological Press), s.276.

¹⁵ Sidanius, J., ve Pratto, F., Age. s.17.

anlamına gelen sıfır toplamlı yarış kavramı; kendinden olmayanların tehdit olarak algılanmasına ve onlara karşı önyargı oluşturulmasına, grup dışından olanların olumsuz şekilde stereotipleştirilmesine, iç grup dayanışmasının ve kimliksel olarak bir farkındalığın oluşmasına, iç grup anormalliklerinin tolere edildiği içsel uyuma, etnosentrizme ve ayrılıkçı tutumlara neden olmaktadır.¹⁶ Bu temelde bakıldığında, gruplararası gerçek çatışmaların yalnızca düşmanca tavırların oluşumunu değil, kendi grubuna olumlu şekilde bağlanmayı ve kendini grupla özdeşleştirmeyi de beraberinde getirdiği görülmektedir.¹⁷

İç grup yanlılığı görece yeni kuramlar tarafından tanımlanmış ve çalışılıyor olmasına rağmen, bu yöndeki kayırmacılığın insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek gerekmektedir. Bundan yaklaşık bin yıl önce toplumsal sorunları araştıran İbn-i Haldun, iktidar ve güç ilişkileri temelinde grup dayanışmasını ve grup yanlılığını Mukaddime adlı eserinde incelemiştir. İbn-i Haldun'un terminolojisindeki temel kavramlardan olan "asabiyyet" genel olarak toplum içinde kabilesi ve kavmi sayesinde güç ve kuvvet sahibi olmak, akrabalık, hısımlık, taraftarlık gibi anlamlara gelmekle birlikte; kavram, kişiler haksız da olsa bu bağlar nedeniyle onların yanında yer alıp onları desteklemek anlamında da kullanılmıştır.¹⁸ Aslında asabiyyet kavramı, ikinci anlamı itibarıyla bir grup içi dayanışmadan daha çok, etik temelde eleştirilen iç grup yanlılığına ve bu tutumun yarattığı gruplar arası adaletsizliğe işaret etmektedir ve bugün özellikle Doğu toplumlarının ve Türkiye'nin yaşadığı toplumsal adalet problemlerinin ve çatışmaların nedenselliğine de ışık tutmaktadır.

Toplumlarda adaletsizlik yaratan ve yarattığı çatışmalar nedeniyle aynı zamanda bir güvenlik sorunu olarak da algılanması gereken iç grup yanlılığını daha doğru anlamak için kültürel çalışmaları da incelemek gerekmektedir. Hofstede ve diğerleri tarafından yapılan çalışmalarda, toplulukçu kültür normlarının geçerli olduğu toplumlarda gözlenen iç grup yanlılığı ile ilgili temel bulgular şu şekildedir:¹⁹

¹⁶ Age., s.17.

¹⁷ Tajfel, H., ve Turner, J.C. Age. s.277.

¹⁸ Haldûn, İbn-i. (2004). Mukaddime (Çev. Halil Kandemir), Yeni Şafak Kültür Yayınları, I. Cilt, Ankara, s.69 (25. Dipnot).

¹⁹ Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M. Age. s.113, 124, 130.

- *Kişiler içinde buldukları ailelerin ve dahil oldukları grupların koruması altındadır; bu koruma, gruba sadakat karşılığında sağlanır.*
- *Kişilerin iç veya dış gruptan olmasına göre değer standartları; ait olunan gruba göre ise kanunların uygulanması ve hakların tahakkuku değişir.*
- *Kaynaklar yakınlarla paylaşılır.*
- *Çalışanlar dahil oldukları iç grubun çıkarlarını gözetir.*
- *İşe alma ve yükselmede çalışanların iç gruptan olması dikkate alınır.*

Toplulukçulukla ilgili olarak yukarıda aktarılan bulgular, bu kültürün toplumlarda iç grup lehine yanlılığı ve dolayısıyla hem örgütsel hem de toplumsal düzeyde adaletsizliği doğurabildiğini göstermektedir. Yukarıdaki maddelerden, gruba sadakati vurgulayan ilk konu açılacak olursa; toplulukçu kültürlerde grup sadakati genellikle, haksız da olursa grup üyelerinin ve çıkarlarının diğer gruplara veya kişilere karşı desteklenmesidir. Bir kavga olduğunda, kimin haklı olduğuna bakmaksızın, gruptan olan kişinin arkasında durmak veya onun yanında kavgaya katılmak bu konuya verilebilecek doğru bir örnektir.

Trompenaars ve Hampden-Turner tarafından yapılan çalışmalarda kültürün tasnifinde, kurallar ve ilişkiler üzerinden yapılan bir analizle “Evrenselci-Özelci (universalism versus particularism)” ayrımı getirilmiştir. Yukarıdaki bulgulara benzer bir iç grup yanlılığına işaret eden bu ayrıma göre “evrenselci” kültürlerde kurallar, uygulamada toplumun tüm bireyleri için geçerli iken, “özelci” kültürlerde ilişkiler ve özel durumlar kuralların işletilmesinde farklılaşmalar yaratmaktadır.²⁰ Bir yöneticinin aynı suçu işleyen iki çalışanından birini cezalandırırken, diğerini kendi iç grubundan olması nedeniyle cezalandırmaması “özelci” yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Toplulukçu ve özelci bir kültürde bunun aksi bir tutum ise gruptan dışlanma veya grup içinde yöneticinin tavrının sorgulanması gibi bir sonucu doğurabilmektedir.

Yukarıda aktarılan teorik çerçeve; (1) toplulukçu kültürün toplumlarda az ya da çok iç gruba yönelik yanlılığa ve dolayısıyla gruplar arası adaletsizliğe dönüşebildiğine (2) bu durumun sadece karşı gruplara yönelik olumsuz tavır olarak değil, aynı zamanda iç gruba bağlanma ve grup ile özdeşleşme amacına hizmet ettiğine, (3) grup çıkarlarının önemli olduğuna ve bu çıkarların gruplar arası çatışmayı ve adaletsizlikleri doğurabildiğine, (4) grup çıkarları dışında, grubun üstünlüğüne dönük düşüncelerin ve kimlik inşa süreçlerinin de

²⁰ Trompenaars, F. & Hampden-Turner, C., (1998), *Riding the Waves of Culture: Understanding Cultural Diversity in Business*, London: Nicholas Brealey Publishing, s.8,33-36.

gruplar arası çatışmaları doğurabildiğine, (5) iç gruptan olmayanların tehdit olarak algılandığına, onlara karşı önyargı oluşturulduğuna ve bu kişilerin olumsuz olarak stereotipleştirildiğine, (6) grup içi dayanışmanın, anormalliklerin tolere edildiği içsel uyuma, etnosentrizme ve ayrılıkçı tutumlara neden olduğuna işaret etmektedir.

2. TÜRKİYE BAĞLAMINDA İÇ GRUP YANLILIĞINI BESLEYEN KÜLTÜREL EĞİLİMLER

Kimlik inşa süreçlerinin bir aşaması olarak da işlev yapan iç grupçu eğilimleri ve bu eğilimlerin sonucunda diğer gruplara yönelik olarak yaşanan yanlılığı, nefreti ve düşmanlığı anlayabilmek için toplumsal kültüre yönelik bazı eğilimleri incelemek gerekmektedir. Bunlardan ilki herşeyi siyah-beyaz gibi ikili görme hastalığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan dost-düşman tasnifidir. Diğeri, yine birinci konu ile bağlantılı olmakla birlikte, duygusallığın ve dışil kültürel değerlerin de egemen olduğu toplumsal ilişki modelidir. Bir diğeri ise iç grup yanlılığı ve mutlak tarafgirlik eğilimleri içinde bireysel aklın dışlanmasıdır.

Toplumumuz, ilişkilerde optimali olmayan ve normali yaşayamayan bireylerin çokluğu ile tanımlanabilir. Beyaz ile siyah, ifrat ile tefrit arasında yaşayan ve aradaki renkleri göremeyen bir toplumsal doku ve bu dokunun yarattığı körlükten sözedilebilir. Saplanıp kalınan lider kültü içinde ve her türlü ilişkide, pek çok kişi nefret ile tapınma arasında salınmaktadır. Bu iki eksenli, realiteden yoksun bakış açısı ve bunu yaratan genlerimize işlenmiş paradigma, düşman üretmede başkasına fırsat bırakmamaktadır. Bu nedenle, iç grup yanlılığının beslediği, dikotomik ayrımlara yatkın, ayrışmaya ve kategorizasyona dayalı toplumsal kültürümüz kolaylıkla kutuplaşma ve çatışma doğurabilmektedir.

Konu biraz daha spesifik örneklerle açıldığında daha anlaşılır olacaktır. Toplumumuzda kime sorulsa; komşularından, siyasetçilerden, gazetecilerden, dernek/vakıflardan iyi ile kötü olanları, sevdikleri ile sevmediklerini bir çırpıda sayabilmektedir. Çok iyi işleyen bu ikili ve kolay ayrımlar, kimlik oluşturma veya temel bir savunma mekanizmasının işletilmesinden daha çok ötekileştirme, kutuplaşma ve ayrımcılık yönünde sonuçlar doğurmaktadır. Bu kültür içinde kişiler, öteki olarak etiketledikleri kimliklere, onların haklarına ve hatta acılarına karşı kör ve sağır olabilmektedir. Bir önyargıdan öte anlamı olmayan bu ikili ayrımlar ve etiketleme, cephe alınan kimliklerin,

kişilerin ve kurumların doğru ve faydalı yönlerinin ve faaliyetlerinin göz ardı edilmesi, hatta karalanması gibi bir sonuç da doğurabilmektedir. Daha ötesi ise, nefret ve düşmanlık beslenmesi nedeniyle, belirli grupların ve kişilerin haksızlığa ve ayrımcılığa uğrayarak zarar görmesi ve diğer bazı gruplar tarafından bu durumun normal karşılanmasıdır.

Bu ikili ayrımları, yaşanan kutuplaşmaları ve çatışmaları daha ileri bir problem boyutuna taşıyan tutum ise, insanların sorgulamadıkları ve sorgulatmadıkları doğrularını bağınazlıkla başkalarına dayatma çabalarıdır. Bu durum, zaten zayıf olan uzlaşma kültürünün temelini tamamen sarsmaktadır. Geçmişte ülkede yaşanan pek çok olay ve sabıkalı pek çok dönem, bu dayatmayı belirli bir gruba izafe etmeyi de zorlaştırmaktadır. O yüzden tüm toplumsal kesimlerde benzer bir bağınazlığın var olduğunu ve bu bağınazlığın iktidar olmakla veya iktidar olmadan yönetme pozisyonuna gelmekle dayatma sürecine dönüştüğünü de görmek gerekmektedir. İnsanımız muktedir olduğunda otoriterleşerek, başkalarının hak ve hukukuna tecavüz edebilen bir yapıya doğru kolayca kayabilmektedir. Bu temel zafiyet, toplumda değerlere dayalı, içselleştirilmiş bireysel ahlak düzeyinin zayıflığını ve hukuk nosyonunun eksikliğini göstermektedir.

Türkiye’de siyah-beyaz ayrımında şekillenen ve iç grup yanlılığını besleyen bakış açısını belirleyen parametrelerden birisi Batılı kültürlerden farklılaşan ilişki modelimizdir. İnsanlar ilişkilerinde kendilerinden olan ve olmayan ayrımını temel belirleyici faktör olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda, tanınan ve kendilerinden kabul edilen iç gruptan kişilerle olabildiğince sıcak ve uzun dönemli ilişkiler kurarken, ötekilerle ilişkiler soğuk mesafeli ve çoğu zaman da düşmancadır.

İlişki modelinde toplumları spesifik (specific) ve dağınık (diffuse) kültürler olarak ikili bir tasnife tabi tutan Trompenaars’ın çalışmalarından²¹ hareket edildiğinde, Türkiye’nin daha çok dağınık kültür çerçevesinde yer aldığını, kişiler arası ilişkilerin tanınan kişiler için çok daha sıcak, çok daha duygusal ve bağların Avrupa kültürlerine göre çok daha sıkı olduğunu söylemek gerekmektedir. Sahip olduğumuz ve kişileri realistik temelden daha çok duygusal davranmaya iten dişil (feminen) kültür değerleriyle²² de doğrudan ilişkilendirilmesi gereken bu durum ortak düşmanlara ve tehditlere karşı toplumsal dayanışma gibi bir avantajı doğursa da çalışma ortamları dahil her yerde ilişki odaklılığı,

²¹ Trompenaars, F. & Hampden-Turner, C., Age. s.81.

²² Bu konu için bkz. Hofstede, G., Hofstede G.J., Minkov, M. Age., s.135-184.

duygusallığı ve çoğu zaman bizden-öteki, dost-düşman gibi ikili keskin ayrımları getirmektedir.

Dağınık ilişki modeline, duruma ya da kişiye göre belirlenen ahlaki durumsallıklar temelinde eleştiriler getirilmesi²³ iç grup yanlılığı konusuna ışık tutmaktadır. Bir gün işinin düşeceği kaygısı ile geniş tutulan ilişki ağlarında hem seçicilik hem de samimiyet anlamında problemler yaşanmaktadır. Ayrıca bazı gruplarla kurulan iç grupçu ilişkiler, öteki gruplara bakışta ve davranışta ahlaki bir durumsallığı ve adaletsizliği de beraberinde getirmektedir.

Trompenaars ve Hampden-Turner’a göre, Avrupa kültürü için tanımlanan spesifik ilişki modelinde insanlar duygusal ve mantıklı olmaları gereken durumları ve zamanları çok kolay ayırabilirken, Türkiye gibi dağınık kültürlerde bu pek mümkün değildir²⁴ çünkü dağınık kültürlerde duygusallık her zaman realitenin ve mantığın önündedir. Bu yüzden, bireysel ve örgütsel düzeydeki pek çok karar süreci analitik ve realistik temelden uzak işletilmektedir ve bu kararlarda duygular ve sezgiler daha öndedir. Dişil kültür değerlerinin de etkili olduğu bu duygusallık, ilişkilere de benzer şekilde yansımaktadır. Bir gün dost olanlar ertesi gün düşman olarak görülebilmekte, farklı gruplara göre veya aynı grup içinde sıklıkla değişen kahramanlar ve hainler listesi oluşabilmektedir. Bu kültür içinde, bir kişinin yaşadığı problem kolaylıkla farklı iki kimlik grubunun çatışmasına dönüşebilmektedir. Toplum olarak radikalizme kaçan mutlak tarafgirlik eğilimleri sergilememizin temel nedenlerinden birisi de bu durumdur. Duygusallığımızın ve kalbimizin bize getirdiği şeyleri akıl ve mantık ışığıyla tartma zahmetine katlanmadığımız için bu yanlış ilişki sarmalından, önyargılardan ve çatışmalardan kurtulamamaktayız.

Dost-düşman ikili ayrımının her alanda yarattığı problematik sonuçların önemli bir ilacı bireysel aklın işletilmesi iken; Türkiye’de toplumsal yapı, gelenekler ve davranış pratikleri, bireyselliği ve bireysel akılı dışlamakta ve bastırmaktadır. En azından belirli bir yaşın üzerinde olanlar için bu tespit daha fazla geçerli sayılabilir. Bireysel akıl ve sorumluluk işlemeyince kararları başkalarının vermesi belirsizliğin azaltılması ve mutlu olmak için daha doğru bir yol gibi görülebilmektedir. Sonuçta birilerinin beyan ettiği görüşlerin, bireysel akla vurulmadan ve değerler temelinde sorgulanmadan kabul edildiği insan kümeleri ortaya çıkmakta ve bu kümeler hangi ekseninde gerekli ise oraya kendi ayaklarıyla kolayca

²³ Trompenaars, F. & Hampden-Turner, C., Age., s.100.

²⁴ Trompenaars, F. & Hampden-Turner, C., Age., s.84, 87.

sürüklenecek kadar yönetilebilir ve kullanılabilir kitlelere dönüşmektedir. Bu noktada, gruba ait olmak ve grubu savunmak, inançlara ve değerlere taban tabana zıt bile olsa tercih edilebilmekte; sonucunda ise iki kanattan iki kişinin inisiyatifinde, milyonları içine alan bir kutuplaşma gerçeği ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden, bireysel aklı göz ardı eden lider kültü ve tapınma, bizde toplumsal kutuplaşmanın ve çatışmanın en temel kültürel ayağını oluşturmaktadır.

Bireysel aklın da çözüm olmaktan çıktığı çatışmacı iklimi besleyen önemli parametrelerden birisi, iç grup dinamiklerinden ve gerektiğinde gruplar arası çatışmalardan faydalanan ve ülkedeki kutuplaşmaları yükselten siyasetçiler ve siyasi politiklardır. Kişileri, esnekliği olmayan mutlak bir tarafgirliğe zorlayan söylem ve politikaların uzlaşmaya dayalı bir siyaset modelinde yeri olmamasına ve bu tür eğilimler özgürlükler ve demokratik değerler bağlamında topluma bir şeyler kazandırmamasına rağmen ülkemizde bu denli yaygın olması ise anlaşılabilir değildir. Kendi kimliklerinin tartışmalı sınırlarını mutlak sınırlar zannederek, muhalif grupları, düşmanlaştıran ve nefret söylemlerine boğan siyasetçi profilimiz bu tutumu ve mücadele modelini başarı için elzem olarak da görebilmektedir. Esnemeyen ve sorgulanmayan mutlak tarafgirlik modellerinin, çatışmacı siyasi politikaların da etkisiyle ülkede sürekli yükselmesi ise, dost-düşman dikotomik ayrımında gruplar arası sosyal mesafeyi, kutuplaşmayı ve ayrımcılığı artırmakta ve toplumu bir iç çatışma zeminine götürmektedir.

Farklı kimlik grupları arasında yaşanan ve siyasetin/siyasetçilerin de katkı sağladığı kutuplaşmaların, kişisel davranışlara yansıyan yönlerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir; çünkü makro düzeyde yaşanan gruplaşmaların ve kutuplaşmaların, kişisel düzeydeki kutuplaşmaları beslediği, kimi zaman da lider düzeyindeki bireysel söz ve tutumların hem makro hem de mikro düzeyde kutuplaşmaları yükselttiği görülmektedir. Grup kimliklerinin, kişileri ahlaki bir duruştan ve gruplar arası ilişkilerde adaletten uzaklaştırması mutlak bir tarafgirliğe işaret etmektedir. Kazanılmış veya verilmiş sosyal ve siyasi kimlikler temelinde sergilenen mutlak bir tarafgirlik ise bireysel aklın dışlanması ve grup çıkarları temelinde hukuksuzluğun ve bağınazlığın sergilenmesi anlamına gelmektedir.

Dost-düşman şeklindeki ikili bakış açısının yarattığı ayrık kimlikler ve kutuplaşma temelinde ülkede şahit olunan gelişmeler ve olaylar; toplum olarak en zengininden en fakirine, en fazla okumuşundan en cahiline ve köylüsünden kentlisine, birlikte yaşama ve uzlaşma kültürünün henüz kazanılmadığını ve hedeften oldukça uzak olduğunu

göstermektedir. İşin daha garip tarafı, toplumlar her zaman ileriye ve iyiye doğru gitme istidadı gösterse de Türkiye’de uzlaşma kültürü ve beraber yaşama konusunda mesafe almak bir yana geriye doğru gidilmektedir.

3. İÇ GRUP YANLILIĞININ ETİK OLMAYAN SONUÇLARI ve GÜVENLİĞE ETKİSİ

Etik temelde kabul edilemez olan iç grup yanlılığının sarstığı adalet duygusu, Türkiye’de ötekileştirmeyi ve kutuplaşmayı besleyen bir hastalık olarak öne çıkmaktadır. Ülkede, geçmişte yaşanan travmalara da dayanan ayrık kimlikler ve kutuplaşma, büyük gruplar dâhil bazı kimlikleri diğer pek çok grubun gözünde, korkulan ve tehdit olarak algılanan kimliklere dönüştürmektedir. Ülkede; etnik, dini, mezhepsel, siyasi ve sosyo-kültürel temelde farklı eksenlerde yaşanan kutuplaşma, pek çok platformda egemen kimliğin adil olmayan gruplar arası tutumu nedeniyle ayrımcılığa dönüşmekte ve toplumdaki uzlaşma zemininin giderek yok olmasına neden olmaktadır. Türk-Kürt kutuplaşmasında sonucu pek de tahmin edilemeyen bir süreç işletilirken; Alevi-Sünni, dindar-laik, modern-gelenekçi eksenleri yanında siyasi temelde sürekli yükselen kutuplaşma, doğuracağı olumsuz sonuçlar yanında ikircikli politikaların çelişkisini de ortaya koymaktadır.

Yakın geçmişte, farklı kimlikler arasında uzlaşmanın sağlandığını söylemek çok mümkün olmasa da bugün toplumdaki ötekileştirme ve kutuplaşma düzeyinin geçmişe göre daha yüksek olduğu söylenebilir.²⁵ Sürekli körüklenen bu kutuplaşma iklimi, kamu politikaları ve uygulamalarına da yansıyan ayrımcılık nedeniyle, geçmişte hiç olmadığı kadar yüksek oranda bir iç çatışma riskini de beraberinde getirmektedir.

Gruplar arası adalet duygusu, yani bir anlamda ülkede hukukun mutlak üstünlüğünün sağlanması hiç şüphesiz toplumsal barışın anahtarı durumundadır. Ülkemizdeki gerçek durum ise giderek bu ideale yaklaşması gerekirken -geçmişte pek çok defa olduğu gibi- bugün de kutuplaşma ve çatışma noktasına doğru kaymaktadır. “Kamusal sorunların çözümünde ve görevlerin dağıtımında hukukun üstünlüğü ve ehliyet/liyakat yerine, savaş hali ve cephe mantığına göre sadakat, itaat ve bizden olma kriteri geçerlilik arz

²⁵ Bkz., Ağirdir, B. (2010). Siyasette ve Toplumda Kutuplaşma, KONDA Raporu; Akyürek, S., Koydemir F.S. (2014). Türkiye’de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Raporu: No-61; KONDA Barometresi: Temalar (2012). Gündelik Hayatta Öteki Algısı.

etmektedir.”²⁶ Geçmişte belirli dönemlerde de yoğunlukla yaşanan bu durum, ahlaki zafiyet içinde grup kazanımları getirirse de toplumsal düzeyde sadece iniş çıkışların olduğu bir kayıp sürecine işaret etmekte, ilerlemeyi ve gelişmeyi engellemektedir.

Bu toplumsal yapı içinde adalete ve hukuka inancın olduğu bir uzlaşma kültürünün oluşturulamaması toplumsal güveni çok aşağılara çekmekte; bu durum ise, herkesin güçlü olan bireyler nezdinde tavassut/torpil arayışını ve bir gruba dâhil olma ihtiyacını/sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, tavassut/torpil yönündeki tüm çabaların, adalete inanmayan ve kendi hakkına razı olmayan bireylerin kafalarındaki iç grup-dış grup mantığından etkilendiği gerçeğini mutlaka teslim etmek gerekmektedir. Torpil uygulaması temelde, kişilere angarya yaratan zorlaştırıcı bürokrasi geleneğimizin de katkı sağladığı, bir iç grup yanlılık aracıdır. Bu tutumların, Türkiye gibi nispeten kapalı toplumlarda ve devlet teşkilatının şeffaf ve hesap verebilir olmadığı ülkelerde daha çok kabul görmesi ise toplumsal güveni ve adaleti baltalayan önemli bir konudur.

Kimlik kavramını, kutuplaşmayı, ötekileştirmeyi ve ayrımcılık olgularını, özel alan ve bu alandaki tutumlar kadar kamusal alanda yaşanan olaylarla da açıklamak ve analiz etmek gerekmektedir. Türkiye’de farklı kimlik grupları arasında, kamuda işe girme, atama, terfi, kamudan hizmet/ihale alımı ve yargılamalarda yaşanan iç grup yanlılığının ve gruplar arası ayrımcılığın -bu konu yalnızca 2000’li yılların problemi olmamakla birlikte- son dönemde kimlikler arasındaki mesafeyi ve ötekileştirmeyi artırdığı görülmektedir.²⁷

Sorulması gereken önemli bir soru, ülkede ötekileştirmeye ve kutuplaşmaya dayalı gerginliklerin önümüzdeki yıllarda hangi noktalara taşınacağıdır. Gruplar arası kutuplaşmanın ve iç grup yanlılığının bu kadar öne çıkması nedeniyle, kamuya personel alımlarında mülakat gibi niteliksel seçim yöntemlerinin objektif kriterlerden uzak olması da ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir konudur. Geçmişte de kısmen benzer olan, mevcut istihdam pratiklerinin/işe alım tarzlarının, her kim iktidarda olursa olsun, kurumlara hâkim olan grupların lehine suiistimale açık sonuçlar doğuracağı kaçınılmaz bir gerçektir. Benzer endişeler, niceliksel temelde değerlendirmeye dayanan merkezi sınavların tek kriter olarak

²⁶ Güler, İ., (2015). Derin Ahlak, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s.106.

²⁷ Bkz., Ağirdir, B. (2010). Siyasette ve Toplumda Kutuplaşma, KONDA Raporu; Akyürek, S., Koydemir F.S. (2014). Türkiye’de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM Raporu: No-61; KONDA Barometresi: Temalar (2012). Gündelik Hayatta Öteki Algısı.

dikkate alınmadığı kurumların uygulamaları için de geçerlidir. Kamuda işe alımlarda ön seçme işlemleri pek çok kurum ve önemli kadro için KPSS puanları temelinde yapılırsa da mülakatlara kadronun en az üç-dört katı adayın çağırılması ve işe alımların subjektivitesi çok yüksek mülakat aşamalarıyla karara bağlanması ve bu süreçler sonucunda ötekileştirilen grupların büyük çoğunlukla dışarıda bırakılması -bu sorun yakın dönemde başlamamış olmakla birlikte- bugün gelinen nokta itibariyle, Türkiye’de gelecekte kutuplaşma ve çatışma temelinde vahim sonuçlar doğurabilecek bir seyir izlemektedir. Önümüzdeki dönemde kamuya eleman alımının tamamen kurumların inisiyatifine bırakılmasının, merkezi sınav sistemlerinin veya bu sınavların geçerliliğinin sıradan kadrolar için de ortadan kaldırılmasının ve okul giriş sınavlarının daha fazla niteliksel değerlendirme modeline dönüştürülmesinin, ülkede ötekileştirilen pek çok grup için, ipleri kopma noktasına getireceği, gruplar arası uzlaşma zeminini ortadan kaldıracacağı ve sosyal patlamaları ve iç çatışmaları tetikleyebileceği değerlendirilmektedir.

Benzer endişeleri kamu bürokrasisi içindeki terfi ve atamalar için de dile getirmek mümkündür. Bu tür yanlış uygulamalar geçmişte her iktidar döneminde az ya da çok yaşanmıştır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, uzun iktidar dönemleri bir istikrar unsuru olarak sunulsa da kimlikler arası ayrımcılığın kurumsallaştırılması ve liyakate dayalı terfi ve atamaların bu dönemlerde büyük oranda askıya alınmış olmasıdır. Güç zehirlenmesine bağlı olarak, kişilerin kendilerini hukukun üzerinde görmeye başladığı, otoriterleşmenin yükseldiği bu dönemlerde; adaletin tesisinde yaşanan problemler nedeniyle zaten siyasallaşmış olan yargıya güvenin düşmesi, devlet kültürünün ve geleneğinin zayıflaması ve gruplar arası kutuplaşma ve düşmanlıkların artması sıklıkla yaşanan gelişmelerdir.

Kimliği ve ideolojisi ne olursa olsun, tüm demokratik değerleri göz ardı ederek, hukukun üstünlüğünü güçlü bir konuma gelince sıfırlayabilen ve bu iradeyi, mutlak ve sorgulanamaz bir otorite için araçsallaştırabilen anlayışların ülkede kendi kimliği dışındakilere güvenmesi ve onlarla kendi grubunu eşit görmesi mümkün değildir. Tanımlanan ve geçmişte zaman zaman olduğu gibi bugün de geçerli olan bu şartlar, toplumsal barış ve uzlaşma konusunda ülkenin geleceğine dönük umutsuzluk yaratmaktadır.

Oysa, çok kültürlü bir toplumda, özgürlükçü bir kültürün eşliğinde ve gönüllü bir ortaklık temelinde iyi işleyen bir “kamu”nun var olabilmesi, eşit öznal hakların demokratik

olarak hayata geçirilmesi sürecinde farklı etnik grupların ve kültürel yaşam biçimlerinin eşit haklarla bir arada var olma güvencesiyle sağlanabilecektir.²⁸

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de toplulukçu kültürün evirildiği iç grupçu yapı ve bu hiyerarşik yapı içindeki itaat eğiliminin yarattığı en ciddi problematik sonuç; her tür toplumsal ve yönetim ilişkisinde bizden-öteki ayrımının yapılmasıdır. Burada ortaya çıkan problem, sadece toplumsal ilişki veya iletişim temelindeki ayrımcılıkla sınırlı da kalmamaktadır. Türkiye’de bu kültür çerçevesine giren büyük çoğunluk, iç gruptan olan liyakatsiz ve vasıfsız insanları grup dışında olan nitelikli kişilere tercih etmekte; haksız da olsa iç gruptan olan kişileri diğer gruplara karşı savunmakta ve gerekirse onun için yalan söylemekte veya gerçekleri gizlemekte; iç grubun lehine her türlü hile ve hukuksuzluğu mubah sayarak ve bu temelde ortaya çıkan her türlü adaletsizlik için kendince etiğe büründürme çabası sergileyerek savunma mekanizması geliştirebilmektedir.

Problem teşkil eden bu değerler ve sergilenen tutumlar ülkenin bütünlüğünün ve ilerlemesinin önündeki en büyük engel ve ayak bağı durumundadır. Tanımlanan bu durum hiç bitmeyen bir sosyal kategorizasyon mantığı ile tüm toplumu etkisi altına almaya devam etmektedir. Bu problem masum bir kategorizasyon sınırında da kalmamakta; bu olumsuzluk, etiketlenen farklı kimlikler arasında önce kutuplaşmayı, sonrasında ise ayrımcılığı ve nihayetinde düşmanlığı doğurmaktadır. Bu durum toplumsal boyutta ise çatışmaları ve iç savaşları doğuran kritik bir süreci başlatabilmektedir. Bunun örneklerini ise yakın tarihte pek çok bölgede ve ülkede bulmak mümkündür.

Toplulukçu yapının ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan sosyal grupların, olumlu toplumsal işlevleri olan, kaçınılması da mümkün olmayan bir sosyolojik vakıa olduğu muhakkaktır. Bu noktada sorun oluşturan konu, toplulukçu kültür veya bunun sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal gruplar değil; bu gruplara mensup kişilerin karşılaştıkları/çatıştıkları olaylarda ve durumlarda, hukuki normları ve toplumsal değerleri yok sayarak kendi grubundaki kişilere karşı mutlak bir tarafgirlik sergilemeleridir.

²⁸ Habermas, J. (2012) Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, (Çev. İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.129.

Bu noktada üzerinde durulması gereken husus, nasıl sorusu tartışılabilir olmakla birlikte, kişilerin kendilerinin veya kendi gruplarının aleyhine olabilecek durumlarda bile hak, hukuk ve adalet üzere hareket etmesini mümkün kılacak bir bilince sahip olacak şekilde eğitilmesi ve bu durumu kontrol edecek denetim mekanizmalarının oluşturulmasıdır. Ayrıca, kişilerin farklı siyasi kimliklerin veya ideolojilerin doğru yönlerini görmesi ve taraf olsa bile kendi kimliğinin ortaya koyduğu görüşleri veya o kimliği sahiplenen kişileri gerektiğinde eleştirebilmesi, grup-içi yanlılığın törpülenmesinde ve daha üst düzeylerde de adaletin tesis edilmesinde etkin rol oynayacaktır.

Bu konuya dair bir reçete ve çözüm önerisi sunmak, bu konuda hedeflere ulaşmaktan elbette çok daha kolaydır. Çözüm birkaç cümle ile şu şekilde ifade edilebilir: (1) Hukukun ve adaletin herkese ve her kesime eşit mesafede olduğu bağımsız, tarafsız ve hızlı bir yargı sistemi oluşturmak; (2) adalet duygusunun ve hak kavramının farklı kişilere ve gruplara davranışta ve hatta bakışta sapmadığı içselleştirilmiş bir bireysel ahlak ve bunun egemen olduğu bir toplum inşa etmek; (3) önyargılardan uzaklaşmış, insanı insan olduğu için seven/saygı duyan ve olduğu gibi kabul eden, farklı kimliklerle beraber yaşamayı zenginlik sayan bir hoşgörü kültürü yaratmak. Çözüm için başlangıç düzeyinde olan bu üç madde bile çözümün kolay ve kısa süreli olmadığını; ancak bunların gerçekleşmesi halinde, toplumun her alanına yansiyacak bir kalkınmanın da beraberinde geleceğini göstermektedir. Çözüm için, uzun dönemli de olsa, akılcı yöntemlerin uygulanması ve bunun için gerekli olan toplumsal aklın devreye sokulması da gerekmektedir.

Önerilen çözümlerin önemli oranda bireylere ve bireylerin eğitimine vurgu yaptığı tartışılmaz bir gerçektir. Eğer, her şeye bireyden başlanması kaçınılmaz bir durum ise, bireyde hedeflenecek değişim ne olmalıdır? sorusu en temel soru niteliğindedir. Bu soruya cevap arayan Güler'e göre, tekil bireyi temel toplumsal, ahlaki ve hukuk değerlerinden koparmadan, ait olduğu grubun (tarih/toplum/kültür/gelenek) şuursuz ve edilgen bir üyesi olmaktan çıkararak, onu kendi vicdanı ve düşünme kapasitesiyle hareket etme seviyesine çıkarmak²⁹ büyük önem taşımaktadır.

²⁹ Güler, İ. (2015). Derin Ahlak, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, s.30.

KAYNAKÇA

Ağırdır, B. (2010). Siyasette ve Toplumda Kutuplaşma, KONDA Raporu.

Akyürek, S., Koydemir F.S. (2014). Türkiye’de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Raporu: No-61.

Brewer, M.B. (1999). The psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate? Journal of Social Issues, Vol. 55, No. 3, s.429-444.

Chokar, J.S., Brodbeck, F.C., House, R.J. (Ed.), (2007). Culture and Leadership Across the World: The GLOBE Book of In-Depth Studies of 25 Societies, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, London, İntroduction.

Demirtaş, H. A. (2003). Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar, İletişim Araştırmaları, 1(1): s.123-144.

Güler, İ., (2015). Kur’an’ın Ahlak Metafiziği, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Güler, İ., (2015). Derin Ahlak, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

Habermas, J. (2012) Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, (Çev. İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Haldûn, İbn-i. (2004). Mukaddime (Çev. Halil Kandemir), Yeni Şafak Kültür Yayınları, I. Cilt, Ankara.

Hofstede, G., Hofstede, G.J., Minkov, M. (2010). Culture and Organizations, USA: McGraw-Hill.

Jost, J.T. ve Sidanius, J. (2004). “Political Psychology: An Introduction,” içinde Political Psychology, ed. John T. Jost ve Jim Sidanius (NY: Psychological Press). S.1-18.

Jost, J.T. ve Sidanius, J. (ed.), (2004). “Prejudice, Diversity, and Social Contact: Bölüm Girişi” içinde Political Psychology, (NY: Psychological Press), s.271-275.

KONDA Barometresi: Temalar (2012). Gündelik Hayatta Öteki Algısı.

Kuçuradi, İ., (1988). Etik, (yayınevi yok), Ankara.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999).

Michener, H. A. vd. (1990). *Social psychology*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.

Sidanius, J., ve Pratto, F. (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression* (USA: Cambridge University Press).

Slattery, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ümit Tatlıcan vd. (İstanbul: Sentez Yayıncılık).

Tajfel, H., ve Turner, J.C. (2004) "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior," içinde *Political Psychology*, ed. John T. Jost ve Jim Sidanius (NY: Psychological Press). 276-293.

Trompenaars, F. & Hampden-Turner, C., (1998), *Riding the Waves of Culture: Understanding Cultural Diversity in Business*, London: Nicholas Brealey Publishing.

Turner, J. C. (1982). "Towards a cognitive redefinition of the social group". *Social identity and intergroup relations*. (Der.) H. Tajfel. London: Harvester Wheatsheaf.